

Hyvän arkeologian metsästäjät

Muinaistutkijan ja SKAS-lehden sivuilla on käyty kuluvan reilun vuoden aikana aivan eittämättä tuiki tarpeellista keskustelua Suomen arkeologian tilasta, toimintamalleista ja käytännöistä. Muinaistutkijan pääkirjoitus numerossa 3/2015 ja Kalle Luodon vastine lehden seuraavassa numerossa käsitteli arkeologiayrityksiä, kilpailua ja niiden vaikutusta arkeologiseen toimintaan. Tässä lehdessä päätoimittaja Georg Haggrénin pääkirjoitus (SKAS 1-2/2015) kritisoi kärkevästi arkeologisen tutkimuksen kaupallistumiseen liittyviä uhkakuvia. Arkeologiayritysten vastine numerossa (SKAS 3/2015) nosti esille toisaalta yrittäjien näkökulman keskusteluun. Samaan keskusteluun liittyy myös varsin suoraan päätoimittaja Haggrénin kirjoitus ruotsalaisista pelastuskaivauksista 2000-luvulla. Asiaan liittyvää keskustelua on käyty vilkkaasti myös lehtien sivujen ulkopuolella.

Arkeologien ja arkeologian tietotyötä ja tiedonhallintaa tutkivana ei-arkeologina en kasta omaa lusikkaani soppaan määritelläkseni mitä hyvä arkeologia on tai miten sitä olisi tehtävä. Olen tutkinut arkeologien ja arkeologian alan tietotyötä ja tiedonhallintaa Suomessa ja Ruotsissa vuosituhannen vaihteesta lähtien alkaen väitöskirjatyöstä (Huvila, 2006) ja jatkanut viime vuosina samaa tutkimuslinjaa muun muassa tällä hetkellä käynnissä olevassa Ruotsin tiedenevoston rahoittamassa Arkeologinen informaatio digitaalisessa yhteiskunnassa -projektissa (<http://www.abm.uu.se/forskning/pagaende-forskningsprojekt/ARKDIS/>). Oman työni perusteella sanoisin – silläkin uhalla, että kaikki ampuvat keskittien kulkijaa – että arkeologisista käytännöistä ja tietotyöstä tehty ja tekeillä oleva kansallinen ja kansainvälinen tutkimus (ks. yhteenveto esim. syksyllä käynnistyvän olevan eurooppalaisen arkeologista työtä käsittelevän COST-verkoston Memorandum of Understanding dokumentista, Huvila & et al., 2016) tarjoaa hyödyllisen näkökulman keskusteluun. Arkeologista työtä on tutkittu eri näkökulmista ympäri Eurooppaa, jos nyt ei varsinaisesti kovin runsaasti niin kuitenkin melko laajasti. Vaikka onkin mahdollista puhua 'arkeologiasta' yleisellä kansainvälisellä tasolla, ala on kenttätöiden organisoinnin näkökulmasta hyvin kansallinen ja erot tavoissa johtaa, dokumentoida ja tehdä työtä ovat suuria. On selvää, että jotkin tavat järjestää arkeologista toimintaa toimivat paremmin kuin toiset mutta tästä huolimatta tähänastinen tutkimus osoittaa tuskin aivan yllättäen, että asiat eivät ole aivan mustavalkoisia (esim. Börjesson et al., 2016; Huvila, 2016a,b; Börjesson et al., 2015).

Henkilö kuten minä, joka lukee sekä käynnissä olevaa debattia että alan kirjallisuutta tutkijanäkökulmasta, ei välttyä aistimasta että poliittiset ideologiat värittävät myös arkeologista työtä koskevaa keskustelua vaikka tämä ei kenties olisikaan kirjoittajien ensisijainen tarkoitus ja taustalla vaikuttaisi enemmän aito huoli sekä oman työn että arkeologian tulevaisuudesta kuin

yleisyhteiskunnalliset aatteet. Uusliberalistisen new public managementin kärkevin kritiikki vetoaa tunteellisesti perinteisiin vasemmistolaisiin argumentteihin ja liberalisti näkee markkinan kaikkivoipaisena ratkaisuna vasemmistolaisvetoisten julkisten toimijoiden nurkkakuntaiseen ja tehottomuuteen. Reilusti yksinkertaistaen julkisen työn teettäminen yksityisillä toimijoilla ja viranomaisten rajaaminen palveluiden tilaajiksi ja laaduntarkkailijoiksi liittyy ensin mainittuun ideologiaan. Yksityisten toimijoiden välisten kilpailun uskotaan toisaalta tuottavan parempaa tulosta halvempaan hintaan ja usein myös olevan jonkinlainen itseisarvo sen tuloksista riippumatta. Julkisten toimijoiden ja julkisen työn merkityksen korostaminen kuuluu taas jälkimmäiseen ideologiaan, joka nojaa uskoon julkisten toimijoiden yksityisiä parempaan tasapuolisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen sekä tehokkuuteen. Tehokkuusajatus perustuu siihen, että toiminnan ei edellytetä tuottavan taloudellista voittoa ja se voidaan organisoida pitkäjänteisemmin ja kokonaisvaltaisemmin. Arkeologian alalla käytännössä suurin osa eri maissa käytössä olevista malleista on kuitenkin erilaisia hybridejä, jotka eivät ole puhtaita markkinoita tai monopoleja. Eri tasoilla markkina- tai kvasimarkkinavetoisia esimerkkejä tarjoavat Iso-Britannia, Alankomaat, Pohjois-Amerikka, Irlanti, Hollanti ja Ruotsi. Monopolistiseen “villiin itään” (Arky ry, SKAS 3/2015) kuuluvat esimerkiksi Norja, Tanska ja jossakin määrin Ranska (ks. esim. Fantin, 2013; Demoule, 2012; Schlanger & Aitchison, 2010; Kristiansen, 2009; Lönn, 2006; Demoule, 2002). Erityisen opettavaisen esimerkin huonosti johdetun markkinavetoisen mallin potentiaalisista ongelmista tarjoaa Nicholas Zorzinin (2010) väitöskirjatutkimus pelastusarkeologisesta työstä Quebecissä. Monopolistisen lähestymistavan ongelmista esimerkkejä on lukuisia muun muassa Välimeren alueelta. Tässä kohtaa on tosi syytä painottaa, että yksinvaltaisen (julkisen) monopolin ja hyvin johdetun ja avoimen julkisen organisaation välillä on suuri.

Ruotsissa markkinavetoisuus (oikeammin kyse on kuitenkin eräänlaisesta kvasi-markkinasta ks. esim. Börjesson, 2015; Huvila, 2016a), jonka puitteissa tutkimuksia ja kenttätöitä tekevät sekä yksityiset että julkiset toimijat, on nopeuttanut kenttätöiden tekemistä ja raportointia. Toisaalta se on johtanut epäselvyyksiin työn jaossa ja ongelmiin tiedon kulussa eri toimijoiden kesken. Esimerkiksi tilaajien suoraan arkeologiayrityksillä teettämät esiselvitykset eivät lähtökohtaisesti päädy viranomaisille ja julkisiin arkistoihin, jolloin tietoa käytännössä katoaa ja tilaajalle tarjoutuu ainakin teoriassa mahdollisuus pimittää olennaista tietoa viranomaisilta. Lisäksi malli, jossa hallintovalta on 21 itsenäisellä lääninhallituksella ja jossa valtakunnallisen Riksantikvarieämbetetin valta rajoittuu ohjaamiseen, on hajanainen. Kuten myös Haggrén (SKAS 3/2015) toteaa, lääninhallitusten välillä on suuria eroja. Monet lääninhallitukset ovat ylityöllistettyjä ja koko läänin arkeologisesta toiminnasta vastaa pahimmillaan yksi tai kaksi arkeologia. Ajan puutteen takia mahdollisuudet valvoa ja seurata kenttätöitä ovat usein hyvin rajalliset. Käytännössä eräät haastattelemani viranomaisten edustajat ovatkin todenneet suoraan, että heillä ei ole todellisia mahdollisuuksia valvoa kenttätoimintaa tai edes lukea läpi kenttätöiden tekijöiden kirjoittamia raportteja. Lisäksi kysymys siitä mitä on hyvä arkeologia (tai “hyvä tieteellinen laatu” kuten ruotsalaisissa kenttätöyöohjeissa todetaan) on kaikkea muuta kuin yksiselitteinen ja sitä tulkitaan hyvin eri tavoin. Myös yksittäisen arkeologin asiantuntemuksen rajallisuus heikentää mahdollisuuksia valvoa asiantuntevasti ajallisesti ja paikallisesti laajaa eri tyyppisten arkeologisten kohteiden kirjoa. Aivan harvinaista ei ole että kilpailutukseen osallistuvan

kenttärkeologin asiantuntemus on viranomaista merkittävästi parempi, jolloin viranomaisen on käytännössä pakko luottaa tämän substanssiosaamiseen. Mielenkiintoinen kysymys on myös kenttärkeologien ja työtä valvovien arkeologien koulutustaso. Ruotsissa sekä maisteritasoisia että tutkijakoulutuksen saaneita arkeologeja toimii sekä arkeologiayrityksissä että viranomaistyössä. Vaikkakaan se ei ole yleistä, aivan ennennäkemätöntä Ruotsissa ei ole, että väitellyt arkeologi siirtyy viranomaistehtäviin eikä tutkijakoulutus ei ole tavatonta myöskään kenttärkeologien keskuudessa. Hiljattain nimenomaan kaupallisten arkeologiatoimijoiden tutkijakoulutustilanteen parantamiseksi Linnéyliopisto käynnisti osittain ulkoisella rahoituksella uuden GRASCA (Graduate School for Contract Archaeology) -tutkijakoulun, johon valitut opiskelijat tosin edustavat pääosin julkisia ja säätiömuotoisia toimijoita eikä yksityisiä yrityksiä. Osa sekä kenttärkeologeista että virkamiehistä on selvästi toisia enemmän suuntautuneita akateemiseen tutkimukseen ja tieteen popularisointiin, mutta käytännössä Ruotsissakaan virkamiesten aika ei käytännössä juuri riitä tutkimukseen ja kenttärkeologienkin keskuudessakin se tuntuu vaativan usein sekä akateemista taustaa että erityistä omistautumista asialle.

Ruotsin tilanteesta voidaan todeta lisäksi, että toisin kuin Haggrén (SKAS 3/2015) esittää, kaikki ruotsalaiset toimijat eivät käytä Intrasid-dokumentointijärjestelmää. Valtaosalla kaivauksista sitä toki käytetään jo siksi että järjestelmää kehittävä valtakunnallisesti suurin toimija Arkeologerna (ent. UV) käyttää sitä itse, mutta toisaalta monet tahot suhtautuvat siihen varsin kriittisesti, pienimmät eivät vähiten sen suhteellisen kalliin hinnan takia. Toinen yksityiskohta liittyy pelastuskaivauksilla pakollisiin tieteellisiin kysymyksenasetteluihin. Näin toki on, mutta koska pelastuskaivauksen kohde ja ala määrittyy maankäytön perusteella, kysymyksenasettelut ovat monesti varsin keinotekoisia ja päälle liimattuja. Nämä pääasiassa kriittiset huomiot eivät toki tarkoita sitä, etteikö ruotsalaisen arkeologian laatu pääsääntöisesti olisi hyvää ja että sekä yksityiset että julkiset arkeologisen työn tekijät (kuten epäilemättä suomalaisetkin) aidosti pyrkisivät tekemään hyvää arkeologiaa.

Mitä tulee yleisesti markkina- tai julkisvetoiseen arkeologiaan, kansainvälisten esimerkkien valossa on kuitenkin mahdotonta sanoa, että jompikumpi lähestymistapa olisi itsessään toista parempi. Molempiin malleihin liittyy ongelmia, mutta toisaalta arkeologinen työ on mahdollista organisoida suhteellisen tehokkaasti sekä julkis- että yksityisvetoisesti. Kummassakaan lähestymistavassa ei sinänsä mitään sellaista, joka takaisi toiminnan hyvää laatua vaan laadun on tultava työstä itsestään. Julkinen valvomaton monopoli, huonot hallintotavat ja ulkopuolisen valvonnan puute voi johtaa väärinkäytöksiin ja tehottomuuteen. Toisaalta suhteellinen avoimuus ja hyväksi koettu toiminta on mahdollista sekä julkisvetoisessa mallissa sekä arkeologisessa toiminnassa että sen ulkopuolella. Mietitäänpä vaikka arkeologian ulkopuolella suomalaista poliisia, monopolistista julkista toimijaa, jonka toimintaa valvotaan ja jonka työhön maassamme ollaan kuitenkin pääsääntöisesti varsin tyytyväisiä.

Sama koskee kaupallista toimintaa. Markkina toimii, jos asiakkaalla on mahdollisuus ja intressi valita paras palveluntuottaja tasavertaisilla ehdoilla toimivien kilpailijoiden joukosta. Tämä edellyttää toki sitä, että asiakas maksaa itse palvelusta tai tuotteesta, asiakkaalla on todellinen intressi tilata laadukasta työtä, asiakas ymmärtää mitä laadukas työ on ja että työn laatua valvotaan aktiivisesti. Hyviä ja huonoja esimerkkejä eri aloilta on tarjolla runsaasti. Arkeologian alalla

kilpailun vapautuminen on tarjonnut yritteliäille tekijöille vapauden kehittää uusia (hyviä) tapoja toimia ja toteuttaa omia näkemyksiään siitä miten arkeologista työtä tehdään parhaalla mahdollisella tavalla. Markkinavetoinen toiminta ei kuitenkaan itseisarvoisesti ole sen avoimempaa ja varsinkaan demokraattisempaa kuin julkinenkaan työ ja jos jättää sivuun fundamentalis-hurmahenkisen uskon markkinaliberalismin itseisarvoisuuteen, on selvää, että yhteiskunnan toimintojen siirtäminen yksityisille tuottajille ei automaattisesti paranna lopputulosta eikä kilpailu ole oikotie onneen. Markkinan toiminta edellyttää asiantuntevaa asiakkuutta ja todellisia mahdollisuuksia valita ja vaikuttaa. Monissa tapauksissa jokin näistä ehdoista ei toteudu. Arkeologian kohdalla ongelmana voi nähdä sen, että pelastuskaivausten laskunmaksajalla on vain harvoin kykyä arvioida arkeologisen työn laatua tai todellista intressiä siihen, että työn lopputulos on hyvää puhtaasti arkeologisesta näkökulmasta. Hieman tilaajasta riippuen, olennaisinta pelastuskaivauksen tilaajalle on tieto siitä missä saa kaivaa ja missä ei riippumatta siitä onko arkeologinen tutkimus ja dokumentointi tehty hyvin vai huonosti – kunhan tilaaja voi olla suhteellisen varma siitä, että hankkeen jatkuessa paikalta ei löydy enää mitään, joka aiheuttaa lisää keskeytyksiä tai viivästyksiä työhön.

Näin ollen on selvää – mistä nykyiseen debattiin osallistuneet tuntuvat olevan jokseenkin yhtä mieltä – että prosessissa tarvitaan riittävästi resursoitu taho, joka edustaa arkeologista intressiä. Nykytilanne, jossa toisin kuin aiemmin, työn tekijä ja valvova viranomainen ovat kaksi erillistä toimijaa, tarjoaa pahimmillaan ainekset kolmiodraamaan, jossa työn tilaaja (maksaja) ja tekijä sopivat keskenään niin, että maksaja saa sitä mitä haluaa ja kolmas huonosti resursoitu ja heikko valvova pyörä pidetään ulkona. Parhaimmillaan asiakas, työn tekijä ja valvoja ovat tasavahvoja, riittävän hyvin resursoituja, kunnioittavat toisiaan ja toistensa asiantuntemusta niin, että ristiriitaa ei synny. Parhaillaan analysoimani arkeologisen työn tilaajia koskevan materiaalin perusteella nykytilanne ei ole aivan synkkä, joskaan ei täysin ongelmatonkaan.

Tämä nyt SKAS-lehdessä ja sen ulkopuolellekin levinnyt keskustelu ja arkeologista työtä koskeva tutkimus sekä Suomessa että maailmalla osoittaa, että arkeologikunta on aidosti huolestunut arkeologisen työn laadusta ja edellytyksistä. Työtä tehdään hyvin vaikka siihen ei aina olisi kunnollisia edellytyksiäkään. Tämä tiedonintressiin pohjautuva eetos on suuri vahvuus, jonka ei soisi taipuvan järjestelmän – oli se mikä tahansa – alla. Keskeinen arkeologiseen tietotyöhön liittyvä kompastuskivi on, että kenttätöön, tuotetun informaation ja tiedon laatua on käytännössä mahdotonta määritellä yksiselitteisesti niin, että kahta tietoa voisi mitata tasapuolisesti ja tarkasti rahassa tai viivoittimella. Laatuvaatimukset voivat parhaimmillaankin olla vain verrattain yleisluonteisia vetoouksia ja listoja työtappoihin ja dokumentaatioon liittyvistä muodollisista edellytyksistä. Tärkein sisältö on rivien väliin jäävää hiljaista tietoa. Monen muun tuotteen ja palvelun suhteen suhteellisen objektiivisen hyvän määrittelemisen on paljon helpompaa kuin hyvän arkeologian metsästäjien työ. Siksi onkin aivan välttämätöntä, että arkeologista työtä tutkitaan, ja vaikka se hieman kliseiseltä ja itsestään selvältä kuulostaisikin, että siitä keskustellaan avoimesti, tunnustetaan kaikkiin vaihtoehtoihin liittyvät riskit ja mahdollisuudet eikä oleteta, että mikään järjestelmä tai malli olisi itsessään ratkaisu.

isto.huvila@abm.uu.se
Institutionen för ABM
Uppsala universitet
Box 256
75105 Uppsala
Sverige

Lähteet

- Börjesson, L. (2015). Grey literature – grey sources? nuancing the view on professional documentation: The case of Swedish archaeology. *Journal of Documentation*, 71(6), 1158–1182.
- Börjesson, L., Dell’Unto, N., Huvila, I., Larsson, C., Löwenborg, D., Petersson, B., & Stenborg, P. (2016). A neo-documentalist lens for exploring the premises of disciplinary knowledge making. *Proceedings from the Document Academy*, 3(1).
URL <http://ideaexchange.uakron.edu/docam/vol3/iss1/5>
- Börjesson, L., Petersson, B., & Huvila, I. (2015). Information policy for (digital) information in archaeology: current state and suggestions for development. *Internet Archaeology*, 40.
- Demoule, J.-P. (2002). Rescue archaeology: The French way. *Public Archaeology*, 2(3), 170–177.
- Demoule, J.-P. (2012). Rescue Archaeology: A European View. *Annual Review of Anthropology*, 41, 611–626.
- Fantin, A. (2013). L’archeologia preventiva nella normativa recente. *Il capitale culturale. Studies on the Value of Cultural Heritage*, (7), 2013.
URL <http://riviste.unimc.it/index.php/cap-cult/article/view/679>
- Huvila, I. (2006). *The ecology of information work – A case study of bridging archaeological work and virtual reality based knowledge organisation*. Åbo: Åbo Akademi University Press. Diss. Åbo Akademi University.
- Huvila, I. (2016a). Awkwardness of becoming a boundary object: Mangle and materialities of reports, documentation data and the archaeological work. *The Information Society*, 32(4), 280–297.
- Huvila, I. (2016b). ’If we just knew who should do it’, or the social organization of the archiving of archaeology in Sweden. *Information Research*, 21(2).
URL <http://www.informationr.net/ir/21-2/paper713.html>
- Huvila, I., & et al. (2016). *Memorandum of Understanding: COST Action CA15201 Archaeological practices and knowledge work in the digital environment*. Uppsala: COST.
URL http://w3.cost.eu/fileadmin/domain_files/CA/Action_CA15201/mou/CA15201-e.pdf
- Kristiansen, K. (2009). Contract archaeology in Europe: an experiment in diversity. *World Archaeology*, 41(4), 641–648.
- Lönn, M. (2006). *Uppdragsarkeologi och forskning*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Schlanger, N., & Aitchison, K. (Eds.) (2010). *Archaeology and the global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*. Tervuren: Culture Lab Editions.
- Zorzin, N. (2010). *The political economy of a commercial archaeology : a Quebec case-study*. Ph.D. thesis, University of Southampton, Southampton.
URL <http://eprints.soton.ac.uk/344777/>